

Sanakirjatyon kulttuuritekö

■ KARI KEINÄSTÖ

Saksa-suomi-suursanakirja. Großwörterbuch Deutsch-Finnisch. Jarmo Korhonen (päätoimittaja). WSOY 2008.

Suomessa ilmestyneiden saksa-suomi-suursanakirjojen historia sai alkunsa vuonna 1873, jolloin ilmestyi Frenckellin kustantamana ja muun muassa Helsingin yliopiston saksan kielen lehtorina toimineen Bernhard Fredrik Godenhjelmin ”*Saksalais-Suomalainen Sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*”. Sanakirjan toinen, kahdeksi niteeksi laajentunut laitos ilmestyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksena vuosina 1906 ja 1916. WSOY:n julkaisema ”*Saksalais-suomalainen sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*” edustaa eri painoksineen vuosia 1918–1952. Sen tekijät olivat turkulaisissa lyseoissa saksan ja ranskan kielten lehtoreina toimineet A. Wilhelm Rankka ja Walter O. Streng-Renkonen. Renkonen ansioitui myös Turun yliopiston romaanisen kielitieteen dosenttina ja henkilökohtaisena ylimääräisenä professorina. Seuraava suursanakirja onkin jo Lauri Hirvensalon ”*Saksalais-suomalainen sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*” (1963). Kanslianeuvos Hirvensalo tunnetaan myös ansiokkaana kuno- ja tietokirjallisuuden kääntäjänä. Hirvensalon sanakirjan toisesta parannetusta painoksesta vuodelta 1966 ilmestyi sittemmin 11 muutamatonta uusintapainosta vuoteen 2006 saakka.

Helsingin yliopiston germaamisen filologian professori Jarmo Korhosen päätoimittama uusi ”*Saksa-suomi-suursanakirja. Großwörterbuch Deutsch-Finnisch*” lopettaa täten yli 40 vuotta jatkuneen sanakirjaperinteen katkoksen. Täysin uuden suursanakirjan laadinnan tarvetta korosti molempien kielten sanaston moninaiset muutokset ja Hirvensalon sanakirjassa väistämättä näkynyt leksikografinen vanhentuneisuus. Hirvensalon sanakirjan suora lähde oli ollut jo vuonna 1932 ilmestynyt ruotsalainen ”*Tysk-svensk ordbok. Deutsch-Schwedisches Wörterbuch*” tekijöinä Carl Auerbach, John Holmberg ja Hans Reutercrona. Tämän sanakirjan lähteet ulottuvat puolestaan osittain jo pitkällekin 1800-luvun puolelle.

Professori Korhonen ja hänen työryhmänsä aloittivat varsinaisen työnsä 1990-luvun puolivälissä. Sanakirjahankkeen rahoitus eri yhteistyötahojen suunnalta oli jo sinänsä erittäin vaativa haaste. Sanakirjan tekijäin on oltava lähes loputtoman kärsivällisiä myös sanakirjan teon kaikissa eri laadinta- ja painatusvaiheissa. Erityisiä paineita synnytti myös jatkuvia muutoksia mukanaan tuonut uusi tekniikka.

Laajuudeltaan sanakirja sisältää noin 105 000 hakusanaa, yli 86 000 esimerkkiä ja noin 9 000 idiomia ja sananlaskua. Sanakirjan laadinta tukeutuu saksalaisen, pohjoismaisen ja suomalaisen sanakirjatutkimuksen uusimpiin tuloksiin, mitä osoittaa sanakirjasta löytyvä laaja, yli 200 sanakirja- ja muuta lähdettä sisältävä kirjallisuusluettelo. Hakusanojen valinta sekä sana-artikkelien rakenne ja sisältö ovat saaneet keskeiset mallinsa kahdesta ruotsalaisesta saksan sanakirjas-

ta (*Norstedts tysk-svenska ordbok* (1994) ja *Norstedts tyska ordbok* (1998) ja kahdesta saksalaisen Duden-kustantajan sanakirjasta (DUDEN 1999 ja DUW 2001).

Modernin leksikografian periaatteita noudattaen sanakirjan varsinaista hakusanaosiota edeltää laaja suomenkielinen saksan kieltä, sen historiaa ja nykyistä kansainvälistä asemaa koskeva esittely. Luki- ja saa myös havainnollisen selvityksen uudesta, vuonna 2006 voimaan astuneesta saksan kielen oikeinkirjoitusuudistuksesta. Kielioppi tarjotaan lukijalle laajasti, sen taustamallina esittäytyy saksan kieleen jo pitkään (myös Korhosen omien tutkimusintressien ansiosta) sovellettu verbikeskeinen ns. dependenssi- ja valenssi-kielioppi. Kielioppiosion käyttöä helpottaa tarkka käsitteiden ja termien hakuluettelo. Sanakirjan sisältää myös ääntämisohjeet.

Sanakirjan käyttöohjeet merkki- ja symbolilistoinen vastaavat nekin uusimpia leksikografian konseptioita. Ne on laadittu sekä suomeksi että saksaksi.

Sanakirjaan on muotoutunut erittäin hienosyinen viittausysteemi, joka säästää palstatilaa ja havainnollistaa muutenkin sanaston sisäisiä semanttisia, ortografisia ja kieliopillisia suhteita, vrt. esim. **bärig** *adj* 1 murt → **bärenstark**; **Photo**graph → **Fotograf**; **schrieb** *imperf* → **schreiben**.

Sana-artikkeliin voi laajimmillaan kuulua seuraavat osiot: Varsinaisen hakusanan eli lemman jälkeen annetaan tarvittaessa ääntämisohjeita. Esim. Saksan Akateeminen Vaihtopalvelu eli *Deutscher Akademischer Austauschdienst* tunnetaan meilläkin lyhenteestään DAAD, joka äännetään kirjain-

kohtaisesti [de:la:ra:de:]). Kieliop-
pitietoa tarvitaan esim. vahvojen ja
epäsäännöllisten verbien kohdalle,
varsinkin jos muodoissa esiintyy
varianssia, vrt. esim. **schallen** v/
harv v* (*schallt, schallte/scholl, ge-
schallt*).

Erityisen monipuolisia ovat
merkitys- ja käyttötietoihin liit-
tyvät lisätiedot, esim. kasvoja tar-
koittavien substantiivien tyylierot
saadaan esiin monin erityismerk-
kinöin: **Gesicht – Angesicht** ylä-
– **Antlitz** ylä- – **Visage** ark **1** halv
naamataulu, pärstä.

Sanaston alueelliset käyttöerot
sekä standardikielten että itse mur-
teiden valossa otetaan myös huo-
mioon, vrt. esim. **Hafen** satama
– **Hafen** SD, A, CH ruukku, savi-
astia. Sanaston historialliset omi-
naisuudet ansaitsevat omat lisäse-
lyksensä ja -lyhenteensä: **Minne**
1 keskiajalla hovin ritarin ylempi-
arvoiseen yl avioituneeseen nai-
seen kohdistunut palvova rakkaus
2 vanh rakkaus lempi; **Fronarbeit**
1 hist päivätyö **2** CH vapaaehtois-,
talkootyö. Sanojen polysemia eli
monimerkityksisyys on keskeinen
leksikaalinen ilmiö, esim. substan-
tiiville **Fuchs** on kirjattu kymme-
nen eri merkitystä: **1** kettu, **2** ketun-
nahka, **3** kettuturkki, **4** ark kettu,
viekas/ovela ihminen, keplottelija,
5 ark, usein halv punatukka, -pää
6 hevosesta raudikko, rautias, **7**
eläint nokkosperhonen **8** yliop fuk-
si, keltanokka, **9** vanh kultaraha **10**
savukanava, -hormi.

Suomenkielisten vastineiden
eli ekvivalenttien valinta on kes-
keinen kaksikielisen sanakirjan te-
kijöiden haaste. Tässä hyödynne-
tään viime vuosikymmenten aika-
na suomalaisessa germanistiikassa
saavutettuja kontrastiivisen kielen-
tutkimuksen tuloksia kaikilla kie-

lenkuvauksen tasoilla. Hienosti tä-
mä näkyy myös erilaisten adverbien,
konjunktioiden ja partikkelien
kuvauksen saksasuomi-kontras-
toinneista (ks. esim. sana-artikke-
leita **aber, ja** sekä **vielleicht**).

Sana-artikkelien varsinainen
saksankielinen esimerkistö (esi-
merkkejä edeltää symboli ►) pal-
velee sanojen käyttöominaisuuksien
kuvausta, esimerkiksi verbien
kohdalla tyypillisiä syntaktisia
konstruktioita ja pragmase-
manttisia käyttöehtoja korosta-
en (ks. esim. verbiä **lernen**). Tä-
säkin taustalta löytyy *Deutsch als*
Fremdsprache -konseptioihin pe-
rustuva uusi leksikografian sovel-
luskenttä.

Uuden suursanakirjan tärkeimpiin
innovaatioihin kuuluu eittä-
mättä saksalaisten idiomien ja sa-
nanlaskujen systemaattinen integ-
rointi sana-artikkeleihin. Esim.
hakusanan **Katze** kohdalla löy-
tyy perusmerkitysten jälkeen (poly-
semiasta johtuen esillä yhteensä
seitsemän eri varianttia) kahdeksan
eri idiomia (mm. *das hat die*
Katze gefressen ark se on kadonnut
kuin tuhka tuuleen) sekä kaksi sa-
nanlaskua (mm. *die Katze lässt das*
Mausen nicht koiralla on koiran ku-
jeet, pantteri ei pääse pilkuistaan).
Molemmat fraseologismiryhmät
(idiomeja edeltää symboli ■, sa-
nanlaskuja symboli ●) sijoittuvat
peräkkäin aina kulloisenkin sa-
nartikkelin loppuun, mikä helpot-
taa ratkaisevasti niiden etsintää ja
löytämistä.

Uutta sanakirjaa on jännittävä
käyttää vertaillen esimerkiksi eri-
tyyppisten anglismien esiinmarssia
toisaalta saksan ja toisaalta suomen
kannalta. Esimerkiksi C-kirjaimen
kohdalla löytyy yli 30 englanttiin
palautuvaa saksalaista vierassanaa,

vastaavista suomalaisista vastineis-
ta vain kirjainlyhenne CAD (tieto-
koneavusteinen suunnittelu), mui-
den hakusanojen kohdalla kohde-
kielen ekvivalentit kuuluvat oma-
peräisten suomennosten piiriin.

Uusi sanakirja tarjoaa myös
erinomaisen pohjan vertailla sa-
nakirjainformaatioita sähköisten
tekstikorpusten tietotasoon. Esi-
merkiksi Mannheimin *Institut für*
Deutsche Sprache (IDS) -tutkimus-
laitoksen lajissaan maailman suu-
rinta tekstikorpusta (nimeltään
COSMAS II ja laajuudeltaan lähes
neljä miljardia sanamuotoa tai yli
miljonaa kirjansivua) voi tuloksel-
lisesti käyttää sanakirjatietojen ve-
rifointiin ja täydentämiseen. Lähes
kaikilla sanaston käyttötasolla sa-
nojen ja konstruktioiden erityyppi-
set käyttöprofiilit frekvenssi-
ominaisuuksineen saavat näin ai-
van uutta tarkkuutta ja elävyyttä
kielentutkijan käyttöön.

WSOY:n kaksikielisten suur-
sanakirjojen sarjaan kuuluva *opus*
magnum (yhteensä 1 833 sivua) on
myös ulkoisilta ominaisuuksiltaan
mallikelpoinen.

Tekijöillä on valtava työ taka-
naan, suurin vuosia kestänyt an-
karan systemaattinen suunnittelu-
ja laadintavastuu on ollut professo-
ri Jarmo Korhosella ja sanakirjatoi-
mittaja Briitta Korhosella. Heille ja
muille sanakirjan parissa uurasta-
neille – kustantajaa ja sponsoreita
unohtamatta – kuuluu kaikkien
uutta suursanakirjaa käyttävi-
en lämmin kiitos ja kunnioitava
arvostus. Kyse on aidosta kulttuu-
riteosta, joka upeasti jatkaa ja uu-
distaa Suomessa ja Saksassa har-
rastetun sanakirjatyön rikkaita pe-
rinteitä.

Kirjallisuutta

- Auerbach, C./Holmberg, J./Reutercrona, H. (1932/1967): *Tysk-svensk ordbok. Deutsch-Schwedisches Wörterbuch*. Stockholm: Norstedt.
- DUDEN (1999) = *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 10 Bänden*. 3., völlig neu bearb. und erw. Aufl. Hg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. Mannheim et al.: Dudenverlag.
- DUW (2001) = *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. 4., neu bearb. und erw. Aufl. Hg. von der Dudenredaktion. Mannheim et al.: Dudenverlag.
- Godenhjelm, B. Fr. (1873): *Saksalais-Suomalainen Sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*. Helsinki: Frenckell.
- Godenhjelm, B. Fr. (1906/1916): *Saksalais-suomalainen sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*. 2. nidettä. 2., uudistettu laitos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 112. Helsinki.
- Korhonen, J. (2001): *Alles im Griff. Homma hansassa. Saksasuomi-idiomisanakirja. Idiomwörterbuch Deutsch-Finnisch*. Helsinki: WSOY.
- Kujanmäki, P. (2007): *Lauri Hirvensalo (1892–1965)*. Teoksessa: *Suomennoskirjallisuuden historia*. Toim. H. K. Riikonen et al. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Osa I, s. 591–595.
- Norstedts tyska ordbok* (1998). *Tysk-svensk. Svensk-tysk*. Huvudred. I. Lindestam. Stockholm: Norstedt.
- Norstedts tysk-svenska ordbok* (1994). Huvudred. I. Lindestam/M. Thiel. Stockholm: Norstedt.
- Rankka, A. W./Streng-Renkonen, W. O. (1918/1940/1952): *Saksalais-suomalainen sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*. Porvoo/Helsinki: WSOY.
- Varpio, Y. (2000): Godenhjelm, Bernhard Fredrik (1840–1912). Tyttökoulun johtaja, yliopiston lehtori, toimittaja, professori. Ks. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2884/>.
- www.ids-mannheim.de.

Kirjoittaja on Turun yliopiston saksalaisen filologian professori.